

Dzieci – ofiary przestępstw

Międzynarodowe i krajowe akty prawne chronią dobra i interesy dziecka. Jednym z ważnych instrumentów tej ochrony jest prawo karne. Dziecko może zostać pokrzywdzone każdym rodzajem przestępstwa, jednak najczęściej w kontekście przestępczości na szkodę małoletnich wskazuje się na przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, wolności seksualnej i obyczajności, przeciwko rodzinie i opiece, czci i nietykalności cielesnej oraz przestępstwa przeciwko wolności. Monitoring i analiza empirycznych danych dotyczących skali i charakteru przestępczości wobec dzieci to ważne elementy diagnozy problemu złego traktowania dzieci oraz skuteczności polityki społecznej w tym zakresie.

Dziecko pokrzywdzone przestępstwem, składając zeznania, występuje jako świadek w procesie karnym. Przesłuchanie może być dla dziecka traumatycznym przeżyciem. Ze względu na swój wiek i specyfikę sytuacji, dziecko na ogół nie rozumie procedur, w których musi uczestniczyć, boi się nieznanej sytuacji, obawia się, że nie sprostą oczekiwaniom dorosłych, czuje się winne, boleśnie przeżywa przypomnienie o doznanych krzywdach, boi się konsekwencji oskarżenia bliskich mu osób.

Sytuacja prawna i faktyczna dzieci uczestniczących w procedurach karnych w ostatniej dekadzie uległa w Polsce istotnym zmianom. Zmieniły się regulacje prawne, zmieniają się warunki przesłuchiwania dzieci, rozwija się oferta pomocy psychologicznej dla dzieci–świadków. Pomimo tych korzystnych i dynamicznych zmian, świadczących o zrozumieniu potrzeb dzieci, konieczne są kolejne kroki na drodze do tworzenia systemu ochrony małych świadków.

Konwencja o prawach dziecka

Artykuł 3.1. Instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne i ciała ustawodawcze są zobowiązane do najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka.

Artykuł 12. Dziecko ma prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach, które go dotyczą, w szczególności do wypowiedzania się w każdym dotyczącym go postępowaniu sądowym i administracyjnym.

Artykuł 19. Dziecko ma prawo do ochrony przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub nadużyć, zaniedbania bądź niedbałego traktowania lub wyzysku.

Dzieci – ofiary przestępstw

1. Przestępczość wobec dzieci

1.1. Definicje

Przestępstwo, według definicji sformułowanej przez doktrynę prawa karnego, jest to czyn społecznie szkodliwy, bezprawny i zawiniony, zagrożony karą przez ustawę obowiązującą w chwili jego popełnienia, która określa jego znamiona¹. Czyny penalizowane przez ustawodawcę, tj. uznawane za przestępstwa, zostały określone częściowo w Kodeksie karnym², częściowo zaś czyny te określane są w ustawach szczególnych.

Przestępczość wobec dzieci jest to zbiór przestępstw występujących w określonym przedziale czasowym na danym terenie lub w określonej zbiorowości, popełnionych na szkodę małoletniego, czyli osoby poniżej 18. r.ż. Każde przestępstwo może zostać popełnione na szkodę osoby małoletniej. Część przepisów Kodeksu karnego wskazuje wprost, iż ofiarą danego przestępstwa może być tylko osoba małoletnia lub osoba małoletnia do 15. r.ż. lub że — jeśli ofiarą jest osoba małoletnia — sankcja karna grożąca za popełnienie danego czynu jest surowsza.

1.2. Rodzaje przestępstw popełnianych na szkodę małoletniego

Małoletni może zostać pokrzywdzony każdym rodzajem przestępstwa, sprawcą zaś czynu zabronionego na jego szkodę może być zarówno sprawca, który podlega odpowiedzialności karnej za ten czyn (tj. po ukończeniu 17. r.ż.), jak i sprawca nieletni, ponoszący odpowiedzialność w trybie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Przestępczość na szkodę małoletnich jest więc pojęciem niezwykle szerokim. Jednakże najczęściej w kontekście przestępczości na szkodę małoletnich wskazuje się na przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, przeciwko rodzinie i opiece, przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej oraz przestępstwa przeciwko wolności³.

1. Spośród przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, znajdujących się w Rozdziale XIX Kodeksu karnego, szczególną rolę odgrywają następujące czyny zabronione:

- art. 149 k.k. — dzieciobójstwo (zabicie dziecka w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu przez jego matkę) — więcej w rozdziale „Zagrożenia wczesnego dzieciństwa”;
- art. 160 k.k. — narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu;
- art. 162 k.k. — nieudzielenie pomocy.

2. Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności zostały zawarte w Rozdziale XXV Kodeksu karnego. W rozdziale tym znalazły się m.in. następujące przestępstwa:

- art. 197 k.k. — zgwałcenie (doprowadzenie przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem do obcowania płciowego/poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności), w tym art. 197 § 3 k.k. — zgwałcenie:
 - a) wspólnie z inną osobą,
 - b) wobec małoletniego poniżej lat 15,
 - c) kazirodcze (wobec wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry);
- art. 198 k.k. — wykorzystanie bezradności/wynikającego z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej braku zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem;
- art. 199 § 1 k.k. — nadużycie stosunku zależności/wykorzystanie krytycznego położenia, w tym art. 199 § 2 k.k. — nadużycie stosunku zależności/wykorzystanie krytycznego położenia na szkodę małoletniego;
- art. 199 § 3 k.k. — nadużycie zaufania małoletniego lub udzielenie mu korzyści majątkowej/osobistej/jej obietnicy;

- art. 200 k.k. — obcowanie płciowe/inne czynności seksualne z małoletnim poniżej lat 15;
- art. 200a k.k. — „grooming”⁴;
- art. 200b k.k. — publiczne propagowanie/pochwalanie pedofilii;
- art. 201 k.k. — kazirodstwo;
- art. 202 k.k. — pornografia;
- art. 203. k.k. — doprowadzenie do uprawiania prostytucji przemocą, groźbą, podstępem lub przez wykorzystanie stosunku zależności lub krytycznego położenia;
- art. 204. k.k. — nakłanianie lub ułatwianie prostytucji w celu osiągnięcia korzyści majątkowych, w tym art. 204§ 3 k.k. — gdy pokrzywdzony jest małoletni.

Więcej na temat czynów zabronionych art. 200 i 202 k.k. w rozdziale „Wykorzystywanie seksualne dzieci”. Przystępstwa wobec małoletnich z art. 203 i 204 k.k., dotyczące prostytucji zostały przedstawione w rozdziale „Komercyjne wykorzystywanie dzieci”.

3. Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece znajdują się w Rozdziale XXVI Kodeksu karnego, z czego najważniejsze są:

- art. 207 § 1k.k. — znęcanie się fizyczne lub psychiczne (więcej w rozdziale „Przemoc wobec dzieci”);
- art. 208 k.k. — rozpijanie małoletniego;
- art. 209 k.k. — niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej/innej osoby (niealimentacja);
- art. 210 k.k. — porzucenie małoletniego poniżej lat 15 (więcej w rozdziale „Zagrożenia wczesnego dzieciństwa”);
- art. 211 k.k. — uprowadzenie lub zatrzymanie **małoletniego** poniżej lat 15 lub osoby nieporadnej;
- art. 211a k.k. — organizowanie adopcji dzieci wbrew przepisom ustawy⁵.

Z przestępstwami przeciwko rodzinie i opiece wiąże się temat przemocy w rodzinie, regulowany ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁶. Zgodnie z ustawą, przemocą w rodzinie jest jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członka rodziny, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Definicja ta zawiera w sobie nie tylko czyny zabronione, ale szerzej ujmowane zjawisko przemocy, które nie zawsze będzie mogło być zakwalifikowane jako przestępstwo na szkodę małoletniego.

W razie stwierdzenia przemocy domowej w trakcie interwencji funkcjonariusz Policji ma obowiązek wypełnienia specjalnego formularza i wszczęcia procedury tzw. Niebieskiej Karty. W chwili opracowywania niniejszego tekstu procedura „Niebieskich Kart” funkcjonuje na podstawie zarządzenia Komendanta Głównego Policji z 18 lutego 2008 r.⁷, jednakże trwają prace nad Rozporządzeniem Rady Ministrów, przewidującym formularze „Niebieskiej Karty” dla różnych służb, w tym funkcjonariuszy Policji. W formularzu „Niebieskiej Karty”, wypełnianym podczas interwencji, wskazuje się każdorazowo dzieci biorące udział w zdarzeniu (w tym także informacje o obrażeniach fizycznych małoletniego, informacje o przewiezieniu go do szpitala, placówki interwencyjnej, placówki rodzinnej, domu dziecka itp.) — więcej w rozdziale „Przemoc wobec dzieci”.

4. Przestępstwa przeciwko wolności zostały określone w Rozdziale XXIII Kodeksu karnego, w którym znalazły się w szczególności:

- art. 189a — handel ludźmi⁸ (więcej w rozdziale „Komercyjne wykorzystywanie dzieci”);
- art. 190 — groźba;
- art. 191 — zmuszanie do określonego zachowania;
- art. 191a — utrwalanie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej, używając w tym celu wobec niej przemocy, groźby bezprawnej lub podstępu, albo rozpowszechnianie ww. wizerunku⁹.

5. Spośród przestępstw przeciwko czci i nietykalności cielesnej (Rozdział XXVII Kodeksu karnego) szczególną rolę w rozważaniach o przestępczości na szkodę małoletnich odgrywa przestępstwo naruszenia nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.). Przywoływany on jest głównie w kontekście zakazu karania cielesnego dzieci (więcej w rozdziale „Przemoc wobec dzieci”).

1.3. Obowiązek zawiadomienia o przestępstwie popełnionym na szkodę małoletniego

Ściganie i karanie przestępstw popełnianych na szkodę małoletnich zależy w dużej mierze od mechanizmu informowania odpowiednich służb o fakcie ich popełnienia. W Polsce obowiązek informacyjny, tj. obowiązek poinformowania organów postępowania karnego (Policji, prokuratora) o podejrzeniu popełnienia przestępstwa, spoczywa na każdym¹⁰. Dotyczy on więc wszystkich osób, które podjęły informację o popełnieniu przestępstwa (także na szkodę małoletniego). Mają one tzw. obowiązek społeczny poinformowania odpowiednich służb. Instytucje państwowe i samorządowe mają natomiast obowiązek prawny informowania — są obowiązane niezwłocznie zawiadomić prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. Za niedopełnienie tego obowiązku nie grozi co do zasady żadna odpowiedzialność (z wyjątkiem niektórych, najbardziej poważnych przestępstw, kiedy to niepowiadomienie stanowi czyn zabroniony z art. 240 k.k.).

Regulacje prawne obowiązku informacyjnego o podejrzeniu popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego w państwach członkowskich UE¹¹ są zróżnicowane. Rozwiązanie podobne do polskich regulacji obowiązuje w Austrii (ogólny obowiązek informacyjny dotyczący podejrzenia popełnienia jakiegokolwiek przestępstwa — niekoniecznie na szkodę małoletniego, spoczywający na władzach publicznych, określony w austriackim kodeksie postępowania karnego). W dziewięciu państwach członkowskich istnieje obowiązek informacyjny dotyczący przestępstw na szkodę dzieci, spoczywający na przedstawicielach władz publicznych oraz profesjonalistach. W państwach tych nie zawsze obowiązek informacyjny dotyczy jednak powiadamiania organów ścigania, często dotyczy wyłącznie powiadamiania opieki społecznej o fakcie krzywdzenia dziecka. W kilku krajach europejskich popełnienie przestępstwa może zgłosić także samo dziecko (jednak w niektórych krajach, jak np. w Niemczech, zgłoszenie to nie jest traktowane jako oficjalna skarga).

2. Dzieci uczestniczące w procedurach karnych

2.1. Definicja świadka

Świadkiem w ujęciu procesowym jest osoba wezwana do złożenia zeznań. W ujęciu faktycznym jest to każda osoba, posiadająca wiedzę na temat zdarzenia, którego postępowanie dotyczy. Zeznanie świadków stanowią w postępowaniu karnym istotną część materiału dowodowego. Świadkiem może być zarówno osoba, która była obecna podczas zdarzenia, którego postępowanie dotyczy, jak i osoba, która jedynie zna przedmiotowe fakty ze słyszenia (dowód pośredni).

2.2. Tryby przesłuchania małoletnich

Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może odbywać się zasadniczo w dwóch trybach — art. 177 k.p.k. lub art. 185a k.p.k., w zależności od tego, ile lat w chwili przesłuchania ma małoletni oraz jakim przestępstwem został pokrzywdzony. Wskazane tryby przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego różnią się od siebie kilkoma aspektami: jednorazowością czynności przesłuchania, organem prowadzącym postępowanie, udziałem biegłego w przesłuchaniu, rejestracją tej czynności oraz katalogiem osób uprawnionych do obecności podczas przesłuchania. Przesłuchanie małoletniego może również podlegać regulacjom art. 185b k.p.k. (gdy dziecko jest świadkiem czynu zabronionego) lub art. 316 k.p.k. (szczególny tryb przesłuchania świadka).

A. Przesłuchanie w trybie art. 177 k.p.k. to przesłuchanie najczęściej występujące w postępowaniu karnym. Każda osoba wezwana w charakterze świadka na przesłuchanie ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania. Liczba przesłuchań prowadzonych wobec świadka w konkretnym postępowaniu nie jest limitowana przepisami prawa. Przesłuchanie prowadzi organ prowadzący postępowanie. Na etapie postępowania przygotowawczego jest to policja/prokurator, natomiast na etapie postępowania sądowego — sąd.

B. Przesłuchanie w trybie art. 185a k.p.k. to szczególny tryb przesłuchania niektórych małoletnich ofiar przestępstw, który ma im zapewnić ochronę przed wielokrotnym kontaktem z wymiarem sprawiedliwości. Ma on zastosowanie w sprawach, gdzie osoba, która w chwili przesłuchania nie ukończyła 15. r.ż., jest ofiarą przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub przeciwko rodzinie i opiece. Przesłuchanie dziecka w tym trybie odbywa się — co do zasady — tylko raz. Przesłuchanie odbywa się z udziałem biegłego psychologa. Przesłuchanie to powinno zostać zarejestrowane w formacie audio–video.

C. Przesłuchanie w trybie art. 185b k.p.k. to szczególny tryb przesłuchania małoletnich, którzy nie są pokrzywdzonymi przestępstwem, ale którzy byli świadkami czynu zabronionego. Ma on zastosowanie w sprawach, gdzie świadkiem jest osoba, która w chwili przesłuchania nie ukończyła 15. r.ż., a przestępstwo, którego dziecko było świadkiem, popełnione zostało z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub było to przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Przesłuchanie to odbywa się w analogicznych warunkach jak przesłuchanie w trybie art. 185a k.p.k.

D. Przesłuchanie w trybie art. 316 k.p.k. to szczególny tryb przesłuchania w sprawach, gdzie zachodzi niebezpieczeństwo, że przesłuchanie świadka nie będzie możliwe w późniejszym terminie podczas rozprawy głównej. Niebezpieczeństwo to może zachodzić np. wówczas, gdy stan zdrowia świadka jest zły. W takich sytuacjach organ prowadzący postępowanie lub strona postępowania może zwrócić się z wnioskiem do sądu o przesłuchanie świadka przez sąd. Zastosowanie tego trybu w przypadku małoletnich świadków przestępstw umożliwia jednokrotne przesłuchanie w postępowaniu karnym w sytuacjach, gdy małoletni nie spełnia wymogów przesłuchania w trybie art. 185a lub 185b k.p.k.

2.3. Skala przesłuchań małoletnich świadków

Brak jest w Polsce szczegółowych danych dotyczących liczby przesłuchań dzieci będących pokrzywdzonymi lub świadkami różnego rodzaju przestępstw. Ministerstwo Sprawiedliwości gromadzi dane dotyczące przesłuchiwanie małoletnich ofiar składających zeznania w trybie art. 185a i art. 316 k.p.k. Po nowelizacji Kodeksu karnego w 2003 r. liczba małoletnich przesłuchiwanym w trybie ochronnym zwiększała się corocznie, w ostatnich latach ustaliła się na poziomie ok. 5 000 dzieci rocznie.

Mówią dzieci

Ja nie chcę już o tym mówić. Opowiedziałam o tym mamie i moja mama wszystko wie. Trzeba ją zapytać. Wujek mieszka razem z nami, w drugim pokoju i boję się, że jak się dowie, że o tym opowiedziałam, to się rozzłości. Wujek był dla mnie przecież dobry. Kupował mi różne rzeczy, słodycze. I miał mnie zabrać na wakacje. Ja nie chciałam z nim jechać. A mama mówiła, że może być mi fajnie, będę się kąpała w morzu i że wujek nauczy mnie pływać. Ja wtedy powiedziałam mamie, dlaczego nie chcę jechać z wujkiem. Bo mnie tam dotykał. On mówił, że my tylko się bawimy w ciciubabkę. Ja byłam mała wtedy i nie wiedziałam, że tak nie wolno. Zresztą to była tajemnica.

Z przesłuchania dziewczynki lat 8, ofiary wykorzystywania seksualnego

TABELA 1. LICZBA MAŁOLETNICH PRZESŁUCHANYCH W TRYBIE ART. 185A I ART. 316 K.P.K. W LATACH 2003–2009.

Okres	Ogółem przesłuchiwanym	Art. 185a k.p.k.			Art. 316 § 3 k.p.k.
		W tym tylko raz	Więcej razy z powodu wyjścia na jaw istotnych okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania	Więcej razy, gdy zażądał tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania	
VII 2003–VII 2004	1 443	1 161	81	61	140
VII 2004–VII 2005	1 798	1 619	127	53	157
VIII 2005–VII 2006	2 643	2 517	78	46	131
VII 2006–VII 2007	5 001	4 509	152	64	276
I 2008–XII 2008	5 320	4 949	148	56	167
I 2009–XII 2009	4 969	4 769	80	44	76

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

Od 2005 r. (po wprowadzeniu art. 185b k.p.k. nowelizacją z 3 stycznia 2005 r.) gromadzone są również dane dotyczące przesłuchiwania w trybie art. 185b k.p.k. małoletnich, którzy byli świadkami przestępstw. Rocznie przesłuchuje się w tym trybie ok. 800 dzieci do 15. r.ż.

TABELA 2. LICZBA MAŁOLETNICH PRZESŁUCHANYCH W TRYBIE ART. 185B K.P.K. W LATACH 2003–2009.

Okres	Ogółem przesłuchiwanym	Art. 185b k.p.k.		
		W tym tylko raz	Więcej razy z powodu wyjścia na jaw istotnych okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania	Więcej razy, gdy zażądał tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania
VIII 2005–VIII 2006	572	542	20	10
VII 2006–VII 2007	781	760	14	7
I 2008–XII 2008	873	851	19	3
I 2009–XII 2009	773	746	22	5

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości.

2.4. Praktyka przesłuchiwania małoletnich świadków w Polsce

Polskie rozwiązania legislacyjne zapewniają wyjątkową, na tle innych krajów europejskich, ochronę małoletnich świadków. Jednak badania praktyki przesłuchiwania dzieci pokazują, iż wiele kwestii kluczowych dla ich ochrony nie jest prawnie gwarantowanych, a istniejące regulacje prawne nie zawsze są przestrzegane przez organy procesowe.

Wielokrotne przesłuchiwanie małoletniego pokrzywdzonego w tej samej sprawie

Małoletni pokrzywdzeni przesłuchiwani są wielokrotnie w tym samym postępowaniu, mimo iż każdy kontakt z organami wymiaru sprawiedliwości jest dla dziecka potencjalnym źródłem stresu i zwiększa prawdopodobieństwo wtórnej wiktymizacji. Wielokrotnego przesłuchania unikają dzieci przesłuchiwane

w trybie art. 185a k.p.k. — w 87% spraw wystarcza jednorazowe przesłuchanie dziecka. Natomiast wobec małoletnich niepodlegających ochronie z art. 185a k.p.k. udaje się uniknąć powtórnego przesłuchania jedynie w 36,8 % spraw¹².

Przesłuchiwanie małoletnich w miejscach niedostosowanych

Przesłuchania małoletnich w zdecydowanej większości odbywają się w miejscach do tego niedostosowanych (komisariat, sala sądowa, pokój prokuratora). Rzadko przesłuchuje się dzieci w przyjaznych pokojach przesłuchań. Jeśli dochodzi do wykorzystania takiego pokoju, to wyłącznie dla przesłuchań w trybie art. 185a k.p.k. (w sprawach prokuratorskich w 11,1% przypadków, w postępowaniu sądowym zaś — 29,8%). Przesłuchania dzieci w „zwykłym trybie” (art. 177 k.p.k.) nie odbywają się w przyjaznych pokojach przesłuchań¹³. Przesłuchiwanie dzieci w niewłaściwych miejscach wynika z jednej strony z braku inicjatywy korzystania z przyjaznych pokoi przesłuchań ze strony organu prowadzącego czynność przesłuchania, z drugiej zaś — z ciągle zbyt małej liczby takich miejsc. W Polsce powołano około 200 przyjaznych pokoi przesłuchań dzieci (na terenie sądów, komisariatów i innych jednostek, np. organizacji pozarządowych, samorządowych, szpitali), 49 z nich w 2010 r. posiadało certyfikat Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Ministerstwa Sprawiedliwości i Fundacji Dzieci Niczyje.

Brak audiowizualnej rejestracji przesłuchania

Brak pełnej rejestracji może wpływać na konieczność powtórzenia przesłuchania, a tym samym powodować wielokrotny kontakt dziecka z organami postępowania karnego, którego można by uniknąć. Mimo iż regulacje prawne zapewniają **możliwość** (a w trybie art. 185a k.p.k. **obowiązek**, o ile względy techniczne nie stoją temu na przeszkodzie¹⁴) rejestracji przesłuchania w formie audio–video, przesłuchania małoletnich w dużej mierze nie są nagrywane. W ponad 66% przesłuchań małoletnich w trybie art. 185a k.p.k. nie dochodziło do audiowizualnego utrwalenia tej czynności¹⁵. Zdecydowana większość przesłuchań małoletnich w trybie „zwykłym” (90% w spraw) nie jest nagrywana¹⁶.

Czynności przesłuchania małoletnich w trybie art. 185a k.p.k. utrwalane są głównie za pomocą protokołu (75%). Zasadniczą przyczyną zaniechania zapisu czynności w formie audiowizualnej są względy techniczne, podyktowane brakiem urządzenia służącego do rejestracji dźwięku w miejscu i w czasie przeprowadzania czynności¹⁷.

Nieprawidłowa reprezentacja małoletniego w postępowaniu karnym

Małoletni są w zdecydowanej większości (blisko 90% spraw) reprezentowani przez swoich rodziców, nawet gdy sprawcą przestępstwa na szkodę małoletniego jest inna osoba najbliższa (np. drugi rodzic). Taka sytuacja ma miejsce w ponad 40% spraw, gdy dziecko reprezentował jego rodzic. Sądy w zdecydowanej większości takich spraw nie występowały do sądów opiekuńczych z wnioskiem o wyznaczenie kuratora do reprezentacji dziecka w postępowaniu. Osoby reprezentujące małoletniego pokrzywdzonego rzadko są aktywne w toczącym się postępowaniu — składają wnioski dowodowe lub środki zaskarżenia (aktywność taka miała miejsce w 5,7% spraw prokuratorskich oraz 28,8% sądowych). W blisko 90% prowadzonych spraw małoletni nie byli reprezentowani przez profesjonalnych pełnomocników (radców prawnych, adwokatów)¹⁸.

Brak informowania małoletnich pokrzywdzonych o ich prawach i obowiązkach

Organy procesowe nie wykazują należytej troski o przekazanie małoletnim pokrzywdzonym informacji o ich uprawnieniach w postępowaniu, mimo że pouczenie ma znaczący wpływ na udział w czynnościach

Mówią dzieci

Tatusz powiedział, że mnie kocha i nie pozwoli, żeby ta głupia baba wychowywała jego dziecko. Tak mówił o mojej mamusi i wtedy ją uderzył dużo razy rurą od odkurzacza i mnie kazał napluć, ale ja nie chciałem i tatuś sam zaczął pluć. Ja się strasznie bałem i chciało mi się wymiotować i... ja się wstydę... i ja się trochę zszukałem. Jak tatuś to zobaczył, to powiedział chyba „szczaniec” czy jakoś tak. Mamusia nic wtedy nie mówiła do mnie, tylko mówiła „rany, rany”, ale nikt rany wtedy nie miał. A tatuś zabrał mój komputer i pojechał, i go nie było.

Z przesłuchania chłopca lat 6, świadka przemocy domowej

procesowych. Sporadyczne są adnotacje w protokołach przesłuchań dzieci w trybie 185a k.p.k. o pouczeniu dostosowanym do wieku świadka. Co dziesiąty małoletni pokrzywdzony nie jest w ogóle pouczany o przysługujących mu uprawnieniach¹⁹.

3. Polska a kraje UE

W krajach objętych badaniem w ramach programu „Child victims in the Union — Rights and Empowerment CURE”²⁰ za newralgiczne problemy związane z ochroną dzieci uczestniczących w procedurach karnych uznano: wielokrotne przesłuchania małoletnich, długość postępowań z udziałem małoletnich pokrzywdzonych oraz brak przeszkolonych profesjonalistów przesłuchujących dzieci.

Jedynie w 7 krajach poddanych badaniu istnieją ograniczenia w liczbie przesłuchań małoletnich. Polska regulacja art. 185a k.p.k., gwarantująca jednokrotne przesłuchanie małoletniego (poza ustalonymi wyjątkami), jest więc wyjątkiem wśród regulacji krajowych państw UE.

Mimo iż nagranie przebiegu przesłuchania, umożliwiające ograniczenie liczby przesłuchań małoletniego, jest możliwe w każdym kraju UE, to w większości z nich nie ma prawnej obligacji do takiego nagrania. Należy więc uznać polską regulację art. 147 k.p.k., obligującą do zarejestrowania przebiegu przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k., za osiągnięcie legislacyjne (jak wcześniej wskazano, obowiązek ten jednak nie jest w praktyce wykonywany przez organy procesowe).

W wielu krajach UE istnieją przyjazne miejsca przesłuchań małoletnich (22 na 26 krajów objętych badaniem). Jednakże w niewielu przypadkach wykorzystanie takich miejsc do przesłuchań jest obligatoryjne. Podobnie jak w Polsce, istnieją wyłącznie niewiążące wytyczne, co do przesłuchania małoletnich w przyjaznych miejscach²¹.

4. Podstawowe akty prawne dotyczące przestępczości wobec dzieci

1. Akty prawa krajowego:

- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553,
- Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, t.j.: Dz.U. 2010 r. Nr 33, poz. 178,
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555,
- Zarządzenie Nr 162 z 18 lutego 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty”, Dz.Urz. KGP z 2008 r. Nr 4, poz. 30,
- Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493.

2. Najważniejsze akty prawa europejskiego i międzynarodowego:

- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. wraz z protokołami fakultatywnymi,
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1984 r.,
- Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, Genewa, 30 września 1921 r.,
- Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, przyjęta przez Komitet Ministrów 12 lipca 2007 r. (nieratyfikowana przez RP),
- Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości, przyjęta przez Komitet Ministrów 23 listopada 2001 r. (nieratyfikowana przez RP).

- 1 Bojarski T. (red.) (2010), *Kodeks karny. Komentarz*, Lexis Nexis: Warszawa.
- 2 Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.
- 3 Z uwagi na brak danych dotyczących pokrzywdzenia małoletnich niektórymi z przywoływanych przestępstw, w innych rozdziałach niniejszego raportu omówione zostaną tylko czyny zabronione charakteryzowane w statystykach przestępstw również ze względu na wiek ofiar, co umożliwi przedstawienie danych statystycznych na temat pokrzywdzonych małoletnich.
- 4 Przepis został wprowadzony do k.k. ustawą z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589, która weszła w życie 8 czerwca 2010 r.
- 5 Przepis ten wcześniej funkcjonował jako art. 253 § 2 k.k.. Zmianę wprowadzono ustawą z 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626, która weszła w życie 8 września 2010 r.
- 6 Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493.
- 7 Zarządzenie Nr 162 z 18 lutego 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskiej Karty”.
- 8 Przepis ten wcześniej funkcjonował jako art. 253 § 1 k.k. Zmianę wprowadzono ustawą z 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626, która weszła w życie 8 września 2010 r.
- 9 Przepis został wprowadzony do k.k. ustawą z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2009 r. Nr 206, poz. 1589, która weszła w życie 8 czerwca 2010 r.
- 10 Artykuł 304 ustawy z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555.
- 11 Więcej w raporcie *The Crime Victim Compensation and Support Authority* (2010), *Child victims in the Union — Rights and Empowerment CURE. A report of the CURE Project 2009–2010*, www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=4204
- 12 Badania przeprowadzone w 2010 r. przez Fundację Dzieci Niczyje na 111 sprawach karnych, które zakończyły się prawomocnie w 2008 r. oraz w których doszło do przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, w tym na 76 sprawach zakończonych prawomocnie w prokuraturach oraz 35 sprawach zakończonych prawomocnie w sądach. Wyniki badań nie są reprezentatywne. Więcej o badaniach: Trocha O., *Praktyka przesłuchiwania dzieci w Polsce. Raport z badań aktowych*, www.dzieckoswiadek.fdn.pl.
- 13 Trocha O. (2011), *Praktyka przesłuchiwania dzieci w Polsce*, Raport z badań aktowych, Dziecko Krzywdzone nr 2 (35), Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- 14 Zob. art. 147 k.p.k.
- 15 Trocha O. (2011), *Praktyka przesłuchiwania dzieci...*, *op. cit.*
- 16 *Ibidem*.
- 17 Mierzwińska–Lorencka J. (2011), *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k. na tle badań aktowych*, Dziecko Krzywdzone nr 2 (35), Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.
- 18 Trocha O. (2011), *Praktyka przesłuchania dzieci...*, *op. cit.*
- 19 Mierzwińska–Lorencka J., *Przesłuchanie małoletniego...*, *op. cit.*
- 20 Badania przeprowadzone przez szwedzką organizację „The Crime Victim Compensation and Support Authority” wśród 26 państw członkowskich UE. Więcej w raporcie *Child victims in the Union – Rights and Empowerment CURE. A report of the CURE Project*, www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=4204.
- 21 Fundacja Dzieci Niczyje opracowała „Standardy dotyczące przesłuchiwania małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b k.p.k.”, które są rekomendowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości.